

УДК 37.03-055.1/3:37.03.-053.67

ФОРМУВАННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМИН МІЖ ХЛОПЦЯМИ ТА ДІВЧАТАМИ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ УСПІХУ

Бутурлим Т. І.

У статті визначено взаємозв'язок між педагогікою успіху та ґендерною педагогікою, проаналізовано шляхи підвищення ґендерної компетентності педагогів. Представлено інтерактивні форми роботи з учнями раннього юнацького віку щодо формування партнерських взаємин з особою протилежної статі засобами української мови та літератури, правознавства.

Ключові слова: ґендерна педагогіка, педагогіка успіху, ґендерна культура, учителі, старшокласники.

В статье определена взаимосвязь между педагогикой успеха и гендерной педагогикой, проанализированы пути повышения гендерной компетентности педагогов. Представлены интерактивные формы работы с учениками раннего юношеского возраста относительно формирования партнерских взаимоотношений с лицом противоположного пола средствами украинского языка и литературы, правоведения.

Ключевые слова: гендерная педагогика, педагогика успеха, гендерная культура, учителя, старшеклассники.

The article defines the relationship between the pedagogy of success and gender pedagogics. Ways of enhancing teachers' gender competence are analyzed. The author presents interactive forms of work with young adolescent students for the formation of partnerships with a person of the opposite sex by means of the Ukrainian Language, Literature, and Law.

Key words: gender pedagogics, pedagogy of success, gender culture, teachers, high school students.

Постановка проблеми. У контексті входження України до Євросоюзу, нівелювання духовних цінностей надзвичайно актуалізується проблема виховання свідомої особистості, здатної до побудови гармонійних взаємин, створення сім'ї на засадах рівності, толерантності, справедливості, співробітництва. Часткове розв'язання даного питання в останні роки шляхом кардинальної реконструкції системи навчання та виховання сприяло поступовому включенню ґендерного компонента в освітній простір. Проте більшість сучасних ґендерних практик зосереджені на ґендерному вихованні студентів, тоді як проблема формування ґендерної культури учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема засобами суспільно-гуманітарних дисциплін, залишається малодослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення рівня ґендерної культури учнів має здійснюватися з урахуванням теоретичних засад **ґендерної педагогіки**, окреслених у працях Л. Булатової, Т. Говорун, Н. Дерій, О. Кікінежді, В. Кравця, О. Луценко, С. Матюшкової, Л. Харченко, О. Цокур, Л. Штильової та ін. Предметом її дослідження, на думку В. Кравця, є "проблема корекції процесу соціалізації молоді залежно від статі в епоху глобальних соціально-економічних трансформацій" [7, с. 8].

ґендерний підхід у педагогіці передбачає руйнування традиційних стереотипів ієрархічності, дискримінації, асиметрії в навчально-виховному процесі [5, с. 28]. Координатори Програми рівних можливостей і прав жінок в Україні ЄС-ПРООН зазначають, що потрібно враховувати "фактор статі" в змісті освіти та характері міжособистісної взаємодії "вихователь – дитячий колектив". Проте, як зазначає О. Каменська, він має не фіксувати відмінності статей, а оцінювати ступінь гармонії у їх взаєминах, аналізувати особливості впливу факторів педагогічного процесу на ґендерний розвиток особистості, її саморозвиток [6]. Більшість дослідників (О. Болотська, В. Городяненко, І. Кльоцина, О. Луценко, Л. Штильова та ін.) розці-

нують ґендерний підхід як *нову методологію аналізу взаємин статей*, що передбачає аналіз ґендерного дисбалансу в системі освіти, зміну ціннісних орієнтацій, переосмислення культури міжстатевих взаємин.

У результаті впровадження ґендерного підходу у виховання учнів, на думку І. Іванової, О. Цокур, формується ґендерна свідомість та активізується самореалізація особистості школяра через усвідомлення абсолютної цінності прав чоловіка та жінки, свободи особи, себе як особистості, здатної впливати на ґендерну ситуацію в державі, активну позицію в ґендерних перетвореннях, критичне сприймання соціально-політичної ситуації, лояльне, але вимогливе ставлення до обох статей, готовність відповідати за власні рішення та їх наслідки, почуття власної гідності, толерантність, плюралізм, здатність до компромісу [13, с. 193].

Отже, *ґендерний підхід у педагогіці* як варіант постмодерного осмислення педагогічної дійсності спрямований на дослідження ознак ґендерного балансу / дисбалансу в навчально-виховному процесі, особливостей формування ґендерної культури учнів, батьків, учителів, регулює дотримання ґендерних цінностей у взаєминах хлопців і дівчат та створює сприятливі однакові умови для розвитку кожної індивідуальності, ураховуючи ґендерні відмінності статей [1, с. 22]. Ігнорування ґендерного підходу призводить до закріплення у свідомості учнів стереотипних поглядів щодо місця статей у світі.

Мета статті – проаналізувати шляхи підвищення ґендерної компетентності вчителів, описати різноманітні форми роботи зі старшокласниками щодо формування партнерських взаємин із особою протилежної статі в контексті педагогіки успіху.

Виклад основного матеріалу. Основні принципи ґендерної педагогіки суголосні з принципами педагогіки успіху: *дистанціювання від засад традиційної педагогіки; особистісно зорієнтований підхід, що передбачає увагу до індивідуальності школяра та школярки, виховання свідомої, зі стійкою життєвою позицією особистості, яка прагне до самопізнання, самовдосконалення, самореалізації, досягнути щастя й успіху в житті, включає систему виховних практик, спрямованих на саморозвиток учня, учениці; співробітництво між суб'єктами навчально-виховного процесу; створення однакових умов для досягнення школярами та школярками успіху.* Завдання вчителя, практичного психолога, соціального педагога, класного керівника, адміністратора – не дозволити дитині зневіритися у своїх можливостях, а спонукати до особистісного розвитку, переосмислення результатів власної діяльності, навчити долати життєві труднощі з допомогою позитивного мислення, радіти своїм успіхам.

Проте актуальною залишається проблема *підвищення ґендерної компетентності педагогів*. Теоретичний аналіз вищезазначеного поняття в наукових дослідженнях О. Болотської [2], Т. Дороніної [3], І. Загайнова [4], І. Мунтяна [8], М. Радзівілової [10], С. Рожкової [11] та ін. дав можливість уточнити його зміст: *складова ґендерної культури вчителя, здатність ефективно застосувати сукупність ґендерних знань, ґендерних цінностей, ґендерних умінь і навичок у навчально-виховному процесі з метою формування високого рівня ґендерної культури учнів.* Підвищувати ґендерну компетентність педагогів доцільно на педагогічних тренінгах, майстер-класах, науково-практичних семінарах, конференціях, педагогічних радах, засіданнях предметних методичних об'єднань, у контексті підготовки до всеукраїнських, обласних конкурсів шляхом ґендерної просвіти, корекційно-розвивальної роботи щодо формування конструктивних ґендерних цінностей та практичних умінь щодо здійснення ґендерного виховання старшокласників. *Методами* вдосконалення ґендерних знань, ґендерних цінностей, ґендерних умінь, навичок педагогів може бути евристична бесіда; дискусія, гра; метод вправ; групова, індивідуальна, колективна, самостійна робота; робота в парах; дослідницькі завдання; демонстрація; приклад високого рівня ґендерної культури видатних людей, художніх персонажів; переконання щодо розвитку паритетного ставлення до чоловіка та жінки; метод прогнозування гармонійного ґендерного розвитку; заохочення; розв'язання проблемних ситуацій; самооцінювання.

Представимо різноманітні **форми роботи з учителями щодо формування ґендерної культури старшокласників.**

“Позитивна афірмація”. Учителі подумки повторюють речення життєстверджувального змісту: “Щодня спрямовую позитивну енергію на образ бажаної сім’ї, тому що хочу бути щасливою (-им)! Знаю: буду найближчим другом і радником для свого коханого (своєї коханої)! Упевнена, що спільними зусиллями ми побудуємо гармонійну сім’ю, де пануватимуть любов, щирість, спокій, взаєморозуміння, взаємопідтримка! Я – красива (-й), розумна (-ий), успішна (-ий) жінка (чоловік)! Я – автор власного життя! Саме від мене залежить, якими будуть взаємини в майбутній сім’ї! Вірю, що друга половинка десь чекає на мене і ми обов’язково будемо разом! (Вірю, що моя друга половинка – це подарунок долі!)”.

“Оцінка здатності до побудови гендерної гармонії”. Вправа дає можливість учителям самостійно оцінити власний рівень розвитку гендерної культури (низький, середній, високий) із допомогою паперових сердечок (чорного, білого, червоного кольорів відповідно). Після цього робиться висновок про гендерний портрет групи, окреслюються якості особистості, здатної досягнути високого рівня гендерної культури в міжособистісних взаєминах.

“Самооцінювання рівня сформованості гендерної коректності / некоректності”. Учителям пропонується 22 твердження, котрі містять чи не містять гендерні стереотипи. Прикладом фраз, характерних для гендерно некоректних педагогів, є: “Вважаю, що гендерна рівність – це шлях руйнації традицій, звичаїв, нав’язування ідеології “зрівнялівки статей” українській нації”; “Вважаю, що гендер – це філософія статі, гендерні відмінності – це статеві відмінності, гендерне виховання – це статеve виховання”; “У роботі зі старшокласниками я намагаюся сформулювати в них думку, що всі учні – однакові”; “Якщо на уроці потрібно розв’язати складну задачу, я переважно викликаю хлопців, якщо потрібно розподілити обов’язки в процесі підготовки до виховного заходу – звертаюся до дівчат”; “Коли у своїй педагогічній діяльності згадую імена жінок-письменниць, то вживаю поняття “автор (-и)”; “У своїй педагогічній діяльності я віддаю перевагу традиційним методам і формам навчання, виховання, намагаюся довести, що все у світі визначається чоловіками” та ін. Прикладом висловлювань, що характерні гендерно коректному педагогу, є: “Вважаю, що ідея гендерної рівності сприяє демократії в державі”; “Я усвідомлюю, що намагаюся проявляти чоловічий і жіночий тип поведінки гнучко, відповідно до життєвої ситуації”; “У своїй педагогічній діяльності я розцінюю хлопців і дівчат (учнів) як рівних, але різних, проте намагаюся створити однакові умови для їхньої самореалізації”; “Я намагаюся не акцентувати не відмінностях хлопців і дівчат, висуваю до них однакові педагогічні вимоги щодо навчання, культури поведінки”; “У процесі гендерного виховання віддаю перевагу демократичному, діалогічному, інтерактивному стилю навчання та виховання”; “У своїй педагогічній діяльності намагаюся підготувати старшокласників до сімейного життя: у дівчат виховую покірність, у хлопців – лідерські якості” та ін. Визначення, до якого типу належать учителі, сприяє кращому самоусвідомленню, розвитку потреби у формуванні конструктивних гендерних цінностей. Підвищенню віри в успіх сприяють рекомендації тих учителів, які оцінили себе як гендерно коректна особистість.

У контексті педагогіки успіху створено *роздатковий матеріал* – яскравий, оптимістичного змісту. Н-д, для утворення мікрогруп можна використати різні *картинки*, що відображають паритетність, гармонію між чоловіком та жінкою, також – *картки із життєстверджувальними формулами* (“Які б не були труднощі в гендерних взаєминах, я все подолаю, усе зумію!”; “Щодня підвищую власний рівень гендерної культури, тому впевнена (-ий), що зможу побудувати гендерну гармонію у власній родині!”; “Вірю, що збереження партнерства в гендерних взаєминах допоможе українській нації позбутися деструктивних стереотипів!”).

Важливо, щоб учитель зрозумів, що, здійснюючи гендерне виховання, важливо *сформулювати в учня та учениці віру у свої можливості*, зробити все можливе, щоб *підготувати їх до сімейного життя, однаково хвалити за найменші досягнення та вказувати на типові помилки*.

У процесі роботи з педагогами важливо навчити їх, як на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін виховати партнерські взаємини між хлопцями й дівчатами. Наведемо *прикладі таких завдань, які можна виконати на уроках української мови*:

- Із сучасних українських пісень виокремити цитати, що передають страждання ліричного героя чи ліричної героїні, та словосполучення / речення позитивного

змісту (слова любові, компліменти, поради, як подолати складну життєву ситуацію). Результат роботи мікрогрупа демонструє у вигляді озвучення цитат на кожен крок, зроблений назустріч один одному.

- Прочитати вірші та анекдоти на ґендерну тематику. Від імені ліричних героїв, що переживають ґендерну гармонію, написати листа персонажам гумористичних творів, що перебувають у ситуації нерівності статей, конфлікту, насильства: надати рекомендації щодо розв'язання складної життєвої ситуації.

- Наповнити два паперові будинки ґендерним змістом, використовуючи ключові слова з українських народних прислів'їв та приказок. В одному з них має панувати ґендерна дисгармонія, в іншому – ґендерна гармонія. Для обґрунтування змісту I будинку потрібно вибрати слова / словосполучення із прислів'їв / приказок, що містять ґендерні стереотипи, для обґрунтування змісту II будинку – ті, що виражають ґендерну гармонію.

На уроках української літератури старшокласникам із метою формування ґендерної культури можна запропонувати наступні завдання.

- Проаналізувати всі можливі ґендерні реакції чоловіка та жінки на прояви симпатії третьої особи. Визначити, як поведуть себе в цій ситуації запропоновані художні персонажі. Скласти перелік деструктивних та конструктивних висловлювань, дій, що зруйнують ґендерну гармонію чи допоможуть її зберегти.

- Продемонструвати ґендерні реакції різних художніх персонажів на ситуацію вагітності коханої жінки, народження, виховання дитини, указавши на типові помилки.

- Використовуючи приклади з української літератури, представити два варіанти рольової гри: “Фінансове ґендерне насильство”, “Фінансова ґендерна гармонія”.

Формувати ґендерну культуру старшокласників на уроках правознавства можна таким чином:

- У формі рольової гри представити узагальнювальний ґендерний портрет зіркових пар, де спостерігається психічне чи фізичне насилля. Визначити, як на законодавчому рівні караються дані правопорушення. Продемонструвати інший, більш конструктивний варіант, взаємин зіркових пар. Визначити, яких помилок необхідно уникати у взаєминах із особою протилежної статі з метою створення гармонійної сім'ї.

- Проаналізувавши досвід зарубіжних країн у подоланні насильства в сім'ї, створити бажану модель швидкого реагування правоохоронних органів на прояви ґендерного насильства в сім'ях українців.

- Створити образ гармонійної сім'ї, наводячи приклади зразкових зіркових подружніх пар; розробити освітній законопроект, спрямований на виховання ґендерної культури всіх учасників навчально-виховного процесу.

Одним із засобів формування ґендерної культури старшокласників є *релаксація*: “Максимально розслабтесь. Зробіть глибокий вдих і видих. Заплющте очі. Відчуйте, як у вашому організмі пульсують енергія інь і янь, поступово піднімаючись угору. Зібравшись у корі головного мозку, чоловіча й жіноча енергія з'єднуються, вибухає і розтікається по всьому тілу. Напружте м'язи, а потім максимально розслабте їх – і перенесіться в одну з українських сімей. Тут немає місця для покірності, прощення, вірності, щирості, взаємності кохання, лиш панує ґендерна нерівність, конфлікти, насильство, зрада, невміння поєднати сімейні, професійні та соціальні ролі. Подумайте, чи хотіли б ви жити в такій сім'ї. Зробіть глибокий вдих і видих... А тепер уявімо ґендерну ситуацію української сім'ї найближчого майбутнього. Тут немає ні патріархату, ні матріархату, неповаги, приниження, нещирості, а панує суцільна ґендерна гармонія: подружжя щиро кохають, підтримують один одного, працюють, відпочивають, виховують дітей разом. Ось ми бачимо, як відчуття щастя огортає їхню душу й тіло. Кожна клітина їхнього організму, кожна думка, емоція кажуть: “Ми мріяли про таку сім'ю. Хочемо, щоб такими щасливими були й наші діти, усі, хто нас оточує”. Подумайте, чи хотіли б ви мати таку сім'ю. Якщо так, то у вас є можливість збагатитися енергією цього подружжя й перенести її у власні ґендерні взаємини... Зробіть глибокий вдих і видих. Відчуйте, як побачене й пережите залишило слід у вашій душі, як хочеться щось змінити у взаєминах із протилежною статтю. Щоб розширити ґендерний досвід, у вас є можливість знову подумки потра-

пити в одну із сімей. Не поспішайте, зробіть правильний вибір, не під впливом оточення, а власний. Подумайте, у якій ситуації вам буде найбільш комфортно: гендерної нерівності, конфліктності чи гармонії. Визначте, від чого залежить сімейне благополуччя: пасивної покірності чи активної життєвої позиції, уміння коритися чи боротися за своє щастя, обмеження себе в чомусь чи повної самореалізації. Збагатіть свій гендерний досвід і повертайтеся у реальний світ. Зробіть глибокий вдих і видих. Розплющте очі. Нехай прийняте вами рішення допоможе стати щасливою (-им)!”

Висновки. Отже, гендерну педагогіку та педагогіку успіху споріднює дистанціювання від засад традиційної педагогіки, особистісно зорієнтований підхід, співробітництво між суб'єктами навчально-виховного процесу, створення однакових умов для досягнення успіху школярами та школярками. Для ефективного формування партнерських взаємин між хлопцями та дівчатами раннього юнацького віку важливо підвищувати гендерну компетентність учителів. Виконання педагогами запропонованих форм роботи сприяє розширенню знань про гендерну педагогіку, педагогіку успіху; усвідомленню значущості цінностей рівності між чоловіком та жінкою, толерантності, справедливості, співробітництва; научінню методик використання технології формування гендерної культури старшокласників засобами української мови, літератури, правознавства.

Література

1. Бутурлим Т. І. Формування гендерної культури старшокласників у процесі вивчення української літератури : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Бутурлим Т. І. ; Ін-т проблем виховання НАПН України. – К., 2013. – 400 с.
2. Болотська О. А. Соціально-педагогічні умови гендерного виховання жінок-лідерів у діяльності громадських організацій та рухів вищих педагогічних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Болотська О. А. ; Луганський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2008. – 20 с.
3. Дороніна Т. О. Теорія і практика гендерної освіти і виховання учнівської молоді в навчальних закладах України (II половина XX – початок XXI століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Дороніна Т. О. ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2012. – 36 с.
4. Загайнов І. А. Формирование гендерной компетентности педагога в процессе профессиональной подготовки : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 [Електронний ресурс] / Загайнов І. А. ; Ростовский госуд. пед. ун-т. – Йошкар-Ола, 2007. – 22 с. – Режим доступу:
<http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya-formirovanie-gendernoy-kompetentnosti-pedagoga-v-protseste-professionalnoy-podgotovki>. – Назва з екрана.
5. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. – СПб. ; М. ; Х. ; Минск : Питер, 2006. – 544 с.
6. Каменская Е. Н. Гендерный поход в педагогике: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 [Електронний ресурс] / Е. Н. Каменская ; Ростовский госуд. пед. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2006. – 62 с. – Режим доступу:
<http://www.dissercat.com/content/gendernyi-podkhod-v-pedagogike>. – Назва з екрана.
7. Кравець В. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. Кравець. – Т. : Джурра, 2003. – 416 с.
8. Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Мунтян І. С. ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 21 с.
9. Пасечнікова Л. П. Формування в старшокласників орієнтації на досягнення життєвого успіху : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Л. П. Пасечнікова ; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2009. – 20 с.
10. Радзивилова М. А. Структура гендерной компетентности педагога / М. А. Радзивилова // Педагогическое образование. – 2009. – № 4. – С. 5–9.
11. Рожкова С. В. Гендерные особенности педагогической культуры учителя : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Рожкова С. В. ; Ростовский государственный педагогический университет. – Ростов-на-Дону, 2006. – 25 с.

12. Романовський О. Г. Педагогіка успіху: її сутність та основні напрями вивчення / О. Г. Романовський // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 2. – С. 3–8.

13. Цокур О. С. Основи ґендерного виховання / О. С. Цокур, І. В. Іванова // Ґендерний розвиток у суспільстві (конспекти лекцій) : збірник / МОН України ; відп. ред. К. М. Левківський. – 2-ге вид. – К. : Фоліант, 2005. – С. 183–222.